

*І.М. Білоус,
ад'юнкт
(Київський університет внутрішніх справ)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)*

Особливості підготовки матеріалів та проведення судових експертиз у справах про злочинні посягання, вчинені на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів

Ключові слова: *деструктивні культу, тоталітарні секти, судові експертизи, розслідування злочинів.*

Кримінальні справи про злочинні посягання, вчинені на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів, не є поширеними в нашій країні. Але зараз в Україні вже діє більше ста конфесій, напрямів, церков і течій, а загальна кількість релігійних організацій та громад на 2000 р. досягла 30 тис. (для порівняння — в УРСР в 60-х рр. ХХ ст. функціонувало лише 29 християнських сект та течій [5, 13]). Частина з них, це так звані “нові культу”, які є деструктивними. Їх загальною ознакою є наявність харизматичного лідера, жорстка регламентація релігійного життя, еклектичність віровчення, спроба синтезу існуючих релігій.

Якщо осіб, належних до світових релігій, об'єднує спільне розуміння цінностей та принципів, то сектантів — більш за все авторитет вчителя (“гуру”, наприклад) та особисті стосунки з іншими членами секти. Тому не можна порівнювати досить слабку організаційність великих релігій з жорсткою організаційністю сект та з їх прагненням повністю заволодіти людиною, зорієнтувати її виключно на життя секти, знищити всі її зв'язки зі світом. Саме це, по суті, і є тоталітарність.

До деструктивних ідеологій релігійних організацій відносять діяльність, яка порушує та руйнує нормальну структуру релігійних ідей, поглядів, понять у суспільстві. Їх організатори і керівники з метою встановлення психологічного контролю над адептами використовують методи несанкціонованого втручання у психіку людини, досягнення науки та новітні технології, зокрема, такі методи втручання у психіку, як переконання; навіювання; гіпноз; нейролінгвістичне програмування; нарко вплив; секс-заходи; технотропні прийоми (ультразвук, інфразвук, свч-випромінювання, електрошок, підпорогова стимуляція, торсіонні випромінювання); зомбіювання; підкуп; залякування та катування [6]. Тому закономірно, що перед слідством постає питання щодо встановлення цих методів. Для їх виявлення необхідні спеціальні знання в області психіатрії, психології, судової медицини, релігієзнавства.

Під час дослідчої перевірки та на початковому етапі розслідування необхідно з'ясувати, чи присутні в групі, в якій був вчинений злочин, деструктивні ознаки культового устрою. До них відносяться:

– **групова ізоляція**, що призводить adeptів до усвідомлення власної групової надзвичайності;

– **наявність директивного лідера**, який орієнтує групу за вигідним для себе напрямом у прийнятті колективного рішення;

– **однорідність (гомогенність) групи**, що має розвиток внаслідок недопущення (часто лідером) існування різних думок або цінностей;

– **відсутність визначених процедурних норм**, особливо у ситуації емоційного напруження або стресу [7].

Інформацію про це слідство отримує в результаті оперативно-розшукової діяльності, допитів свідків та потерпілих, проведення оглядів та обшуків, вилучення відповідної літератури, релігійної атрибутики (наприклад, спеціально виготовлені за сатанинськими “рецептами” кинджали у вигляді “змійки”, які використовуються під час ритуальних вбивств на так званих “чорних мессах” [1]) та ін.

Перед слідством постає ряд питань, відповіді на які можна отримати у разі проведення релігієзнавчої експертизи.

Підлягає встановленню, по-перше, чи є релігійне віровчання новою релігією чи новою релігійною течією та які характерні риси цього віровчання? Які обряди супроводжують проповідування цього віровчання? По-друге, чи не є це релігійне віровчання шкідливим, зокрема, щодо здоров’я громадян? Далі, чи не є посяганням на особу і права громадян, в тому числі неповнолітніх, виконання ними обрядів і сповідання віровчення, і якщо так, то в чому це виражається?

Експертам надаються матеріали кримінальної справи, друковані видання секти (зокрема, за справою “Білого братства” під час проведення релігієзнавчої експертизи досліджувалися переважно тексти з газети “Атма” — видання так званого Міжнародного інституту Душі [3]), відеоматеріали (в тому числі отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів) та ін.

Матеріали експертизи можуть бути підставою для висновків про те, що релігійна група, яка досліджується, дійсно є тоталі-

тарною сектою, що проповідує деструктивні культу, тобто, чи не є в діях її керівників та організаторів склад злочину, передбаченого ст. 181 КК України. Зокрема, під час проведення релігієзнавчої експертизи у справі про “Біле братство” експерт дійшов висновку, що хоча розгалуженої системи обрядів Братство ще не розробило (крім обряду хрещення), але закликало adeptів залишати свої сім’ї, не підкорятися батькам і присвячувати себе до останку служінню Братству [3, 51].

До обставин, які підлягають встановленню при розслідуванні справ про злочини, передбачені ст. 181 КК, відносять обставини посягання на здоров’я людей. Відомо, що внаслідок постійної психологічної обробки з боку тоталітарних лідерів в сектах відбувається трансформація групової свідомості її членів і виникають певні моделі групового мислення. Це призводить до певної руйнації особистості через такі форми: фізичні (обмеження у харчуванні, сні, виснажлива робота); психічні (негативні зміни у психіці та поведінці особи, нездатність до критичного мислення); розумові (звуження індивідуальної та культурної сфери особистості); соціальні (регресія здатності до спілкування, тотальна ворожість до всієї системи функціонування суспільства).

Тому до іншої групи експертиз, які є характерними саме за цією категорією справ, належать судово-медичні експертизи, котрі вирішують питання про стан здоров’я потерпілих або свідків з числа adeptів тоталітарних сект та деструктивних культів.

Потерпілими у даній категорії справ частіше за все є учасники таких груп з числа фанатично налаштованих або діти із сім’ї осіб, які входять до групи, тобто це категорія осіб, які не проявляють ініціативу у визнанні їх потерпілими у справі і по суті зі свого боку не вживають ніяких заходів до викриття винних або захисту своїх прав, зокрема з відшкодування спричиненої їм шкоди.

Тому на початковому етапі розслідування справ зазначеної категорії про-

водяться освідчення, судово-медична експертиза живих осіб або трупів (у разі настання смерті потерпілого внаслідок проведення релігійних обрядів). А у разі приховання фактів давнього заподіяння тілесних ушкоджень, коли потерпілий звертався за медичною допомогою, проводиться судово-медична експертиза за медичною документацією. Документація (історія хвороби стаціонарного хворого; індивідуальна картка амбулаторного хворого та ін.) вилучається за місцем отримання медичної допомоги. У разі необхідності проводиться допит медичних працівників, які надавали медичну допомогу, зокрема, щодо пояснень хворого про обставини отримання тілесних ушкоджень та ін.

Якщо стався факт заподіяння тілесних ушкоджень людині, необхідно встановлювати такі обставини, що відносяться до події злочину: чи мало місце заподіяння тілесного ушкодження; час і спосіб його заподіяння; яке тілесне ушкодження заподіяне, чи не було воно небезпечним для життя у момент заподіяння; спосіб заподіяння ушкодження; знаряддя, яким було заподіяне ушкодження; чи не мало місце систематичне завдання побоїв або інших насильницьких дій, що носять характер мордування або катування; ким заподіяне тілесне ушкодження. Це, наприклад, може бути смерть в результаті виснаження або погіршення стану здоров'я внаслідок відмови від лікування або несвоєчасного звернення до офіційного лікувального закладу та ін.

Підозрювані та обвинувачені у справах зазначеної категорії — це керівники та організатори групи, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень. Це, як правило (особливо, коли йдеться про так звані харизматичні церкви), особи з авторитарним впливом на віруючих, що характеризуються активними результативними діями, які полягають у залученні прихильників, розробці організаційної структури та забезпеченні функціонування групи.

Стосовно зазначених осіб призначаються судові психолого-психіатричні

експертизи. Крім традиційних питань, які вирішуються в рамках психіатричної експертизи (організатори та духовні лідери деяких деструктивних релігійних організацій є психічно хворими), та загальних питань щодо психологічної характеристики таких осіб, від експертів вимагають дати відповіді на такі питання: чи є дані медичного характеру про здатність обвинуваченого (підозрюваного) у застосуванні яких-небудь методів психічного впливу на людину і якщо вони є, то які саме методи; які психічні властивості особистості мають найбільш виражений характер і можуть справляти суттєвий вплив на його поведінку, та деякі інші.

Найбільш цікавим, безумовно, є питання щодо наявності даних медичного характеру про здатність обвинуваченого до застосування яких-небудь методів психічного впливу на людину. Йдеться, зрозуміло, про гіпноз. Треба зазначити, що М.М. Кітаєв, який довгий час досліджував питання застосування гіпнозу під час вчинення злочинів, наполягає на тому, що в Росії, наприклад, немає жодного достовірного факту застосування гіпнозу в діяльності релігійних груп [4, 31].

Коли досліджувалася особа керівника “Білого братства” Ю.А. Кривоногова, то судово-психіатрична експертна комісія дійшла висновку, що є дані про вміння Ю.А. Кривоногова застосовувати прийоми навіювання в поєднанні з повчанням і залякуванням. До цього в нього є здібності у вигляді особистих рис, які сприяють до безапеляційного, патетичного висловлювання своїх тверджень і тим самим сприяють реалізації навіювання. В медичній термінології такі прийоми кваліфікуються як авторитарний метод навіювання і психічна індукція (мимовільне навіювання власних перекручених уявлень). При цьому експерти підкреслюють, що “колективна схильність до психічного впливу Ю.А. Кривоногова можлива лише за наявності в суспільстві кола осіб з підвищеною готовністю до сприйняття містичних навіювань” [2].

Перевіряються зазначені особи і на наркозалежність.

Крім того, слідчий повинен з перших етапів розслідування, поряд з доказуванням події злочину, вини обвинуваченого в скоєному злочині, також здійснювати активні заходи з доведення характеру і розміру матеріальної шкоди, яка спричинена злочином. За допомогою судово-психологічної експертизи встановлюється розмір моральної шкоди, заподіяною керівниками та організаторами групи. Зокрема, експерти вирішують такі питання: чи є ситуація, що досліджується у справі, психотравмуючою для потерпілого і якщо це так, то чи не завдані потерпілому страждання (моральна шкода)? чи спричинені потерпілому страждання (моральна шкода) незаконними діями керівників або організаторів групи, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень, що досліджуються у справі?

Список літератури:

1. *Абраменкова В.С.* Проблемы раскрытия убийств, совершенных тоталитарными сектами // Сибирский юридический вестник. — 2004. — № 4.
2. Архів апеляційного суду м. Києва за 1996 р. Справа № 2296, т. 14, а.с. 5–30.
3. Архів апеляційного суду м. Києва за 1996 р. Справа № 2296, т. 15, а.с. 36–51.
4. *Китаев Н.Н.* Гипноз и преступления: лекция по специальности 021100 (юриспруденция). — Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2006. — 60 с.
5. *Садурский Б.А.* Уголовноправовая борьба с преступлениями, возникающими на религиозной почве (на материалах практики органов прокуратуры и судов Украинской ССР). — К., 1966. — 179 с.
6. *Сафронов А.Г.* Психология религии. — К.: Ника-Центр, 2002. — 220 с.
7. *Mark N. Wexler.* Expanding the Groupthink Explanation to the Study of Contemporary Cults // Cultic Studies Journal. Vol. 12. — 1995. — № 1.

РЕЗЮМЕ

В работе автор рассматривает некоторые особенности подготовки материалов и назначения судебных экспертиз на досудебном следствии при расследовании дел о преступной деятельности религиозных групп, относящихся к деструктивным культам и тоталитарным сектам.

SUMMARY

The author tackles certain peculiarities of material preparation and assigning forensic expertise at the pretrial stage while trying cases about the criminal activities of religious groups dealing with destructive cults and totalitarian sects.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 23.03.07